

KONSEP TANGGUNGJAWAB KEIBUBAPAAN DI MALAYSIA: ANALISIS PERUNDANGAN LITERATUR

*(The Concept of Parental Responsibility in Malaysia: An
Analysis of Legal Literature)*

Noor Azlina Che Hasan¹
p110735@siswa.ukm.edu.my

Muhamad Helmi Md Said²
mhelmisaid@ukm.edu.my

Fatimah Yusro Hashim³
wardatun@ukm.edu.my

Fakulti Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia, 43600 Bangi,
Selangor, Malaysia^{1, 2 & 3}

Pengarang Koresponden (*Corresponding Author*): ¹

Rujukan makalah ini (*To cite this article*): Noor Azlina Che Hasan, Muhamad Helmi Md Said & Fatimah Yusro Hashim. (2024). Konsep tanggungjawab keibubapaan di Malaysia: Analisis perundangan Literatur. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 36(1), 41–62. [http://doi.org/10.37052/kanun.36\(1\)no3](http://doi.org/10.37052/kanun.36(1)no3)

Peroleh: Received:	14/3/2023	Semakan: Revised:	19/6/2023	Terima: Accepted:	5/10/2023	Terbit dalam talian: Published online:	1/1/2024
-----------------------	-----------	----------------------	-----------	----------------------	-----------	---	----------

Abstrak

Makalah ini menjalankan kajian terhadap konsep tanggungjawab keibubapaan di Malaysia. Tanggungjawab yang dimaksudkan tidak hanya tertumpu pada tanggungjawab menjaga anak-anak, memberi nafkah malahan meliputi setiap aspek bagi mengangkat kepentingan terbaik kanak-kanak. Isu pengabaian, penderaan, manipulasi serta keterlibatan kanak-kanak dengan perilaku jenayah serta masalah sosial yang tiada kesudahan terlalu banyak dibincangkan dalam kajian terdahulu, namun dari sudut tanggungjawab keibubapaan terutamanya

dari sudut undang-undang masih memerlukan kajian kritis. Penulisan makalah ini menganalisis tanggungjawab keibubapaan dari sudut perundangan awal Inggeris, kedudukan di sisi undang-undang Islam serta konsep tanggungjawab keibubapaan ini dalam perundangan di Malaysia. Tumpuan dikhususkan terhadap tanggungjawab keibubapaan terhadap anak-anak selepas perceraian. Analisis dokumentari dilakukan terhadap data daripada bahan yang terpilih termasuklah makalah jurnal, buku, dan statut. Kesemua data ini diperoleh melalui kajian kepustakaan. Dapatan kajian ini menunjukkan bahawa konsep tanggungjawab keibubapaan di Malaysia memberikan hak kepada kanak-kanak dan menjamin kepentingan mereka, seterusnya menjamin kelangsungan tanggungjawab berterusan ibu bapa.

Kata kunci: Tanggungjawab keibubapaan, pasca perceraian, hak kanak-kanak, kepentingan terbaik kanak-kanak, sivil, syariah

Abstract

This article is a study on the concept of parental responsibility in Malaysia. The intended responsibility is not only focused on child rearing and child support, but also covers every aspect of upholding the best interests of children. The issue of negligence, abuse, manipulation, the involvement of children in criminal behavior, and endless social problems have been discussed widely in previous studies. However, parental responsibility, especially its legal point of view, still requires a critical study. The writing of this article analyses parental responsibility from the perspective of early English legislation, its position in Islamic law, and the concept of parental responsibility in the legislation of Malaysia. The focus is specifically on parental responsibility towards children after divorce. Documentary analysis was performed on data from selected materials, including journal articles, books, and statutes. All data were obtained through literature review. The findings of this study show that the concept of parental responsibility in Malaysia has given rights to children and guarantees their interests, as well as guarantees the continued responsibility of parents.

Keywords: Parental responsibility, post-divorce, children's rights, best interests of children, civil, syariah

PENGENALAN

Pada 3 Februari 2021, media Astro Awani melaporkan bahawa ibu bapa kandung direkodkan sebagai pesalah laku tertinggi dalam kes penderaan kanak-kanak bagi tempoh tiga tahun berturut-turut sejak tahun 2018 (Astro Awani, 2021). Ketua Penolong Pengarah Bahagian Siasatan Seksual, Wanita dan Kanak-kanak (D11) Bukit Aman, Asisten Komisioner Siti Kamsiah Hassan menyatakan bahawa sebanyak 1491 laporan kes bagi tempoh tiga tahun berkenaan, iaitu 456 kes dicatatkan bagi tahun 2018, 534 kes bagi tahun 2019 dan sebanyak 501 kes pula dilaporkan pada tahun 2021. Memandangkan kesignifikanan isu yang semakin parah tersebut, maka pada pertengahan Januari 2023, Yang Amat Berhormat Perdana Menteri telah mengumumkan pelantikan Pesuruhjaya Kanak-kanak di bawah Suruhanjaya Hak Asasi Manusia (SUHAKAM). Laporan menyatakan bahawa antara tujuan penubuhan Pesuruhjaya Kanak-kanak tersebut termasuklah membanteras sekeras-kerasnya isu yang melibatkan pengabaian kanak-kanak, penderaan dan pencabulan hak istimewa mereka dan kewajaran tindakan tegas melalui tindakan segera (Astro Awani, 2023). Penulis optimis bahawa isu ini berkait rapat dengan tanggungjawab keibubapaan. Hal yang demikian kerana selain peri penting Pesuruhjaya Kanak-kanak tersebut memainkan peranan untuk mengendalikn kes yang melibatkan kanak-kanak, tumpuan akar umbi terhadap tanggungjawab keibubapaan hendaklah turut diberikan perhatian yang lebih jitu. Pendek kata, penyelesaian masalah bukan hanya tertumpu pada peringkat pembasmian bahkan pengukuhan terhadap asas tanggungjawab keibubapaan itu sendiri.

Sorotan terhadap isu ini juga tidak kurang peritnya kepada kanak-kanak yang ibu bapanya telah bercerai. Pengabaian kasih sayang, penafian hak nafkah, penderaan mental dan emosi, kesemuanya memberikan kesan dan impak yang besar terhadap kepentingan terbaik kanak-kanak. Masyarakat perlu berasa bimbang apabila undang-undang sedia ada hanya menumpukan pembalasan dan hukuman terhadap ibu bapa berbanding dengan pelaksanaan dasar dan polisi yang menyokong ibu bapa untuk menjalankan tanggungjawab mereka secara lebih positif.¹

1 Syahirah Abdul Shukor. (2016). Tanggungjawab ibu bapa dalam melindungi kanak-kanak menurut undang-undang Malaysia: Satu tinjauan awal. *Malaysian Journal of Syariah and Law*, 3, 1.

Bagi yang beragama Islam, panduan yang amat jelas terhadap peranan dan tanggungjawab keibubapaan ini telah digariskan melalui ayat dalam al-Quran dan hadis. Antaranya termasuklah dalam *Surah al-Tahrim* ayat 6 yang memperlihatkan tugas seorang suami dan ayah dalam Islam, yang bermaksud:

“Wahai orang-orang yang beriman! Peliharalah diri kamu dan keluarga kamu dari neraka yang bahan-bahan bakarannya; manusia dan batu (berhala).”

Daripada Ibn ‘Umar RA berkata sesungguhnya Rasulullah SAW bersabda: “Ingatlah setiap kamu ialah pemimpin dan setiap pemimpin akan dipersoalkan terhadap tanggungjawabnya.” Ketua negara yang memimpin rakyatnya, akan dipersoalkan terhadap tanggungjawabnya. Suami, iaitu pemimpin terhadap keluarganya akan dipersoalkan terhadap tanggungjawabnya terhadap mereka. Isteri yang merupakan pemimpin dalam rumah tangga, suami dan anaknya, akan dipersoalkan tentang tanggungjawabnya. Hamba sahaya ialah pemimpin atas harta tuannya dan dia akan dipersoalkan terhadap tanggungjawab harta tuannya itu.

Natijah melalui hadis ini, Imam al-Nawawi menekankan bahawa setiap pasangan suami isteri perlu menyedari peranan dan tanggungjawab mereka dalam hidup berkeluarga. Sesuai dengan maksud hadis, dalam konteks kekeluargaan, Rasulullah SAW telah menyebut terlebih dahulu bahawa suami merupakan pemimpin yang perlu bertanggungjawab dan bakal dipersoalkan di akhirat kelak. Hadis juga menekankan peranan isteri. Isteri juga merupakan pemimpin yang diamanahkan untuk menjaga keadaan rumah dan anak-anak.²

Maksudnya: Daripada Abu Hurairah RA berkata, Rasulullah SAW bersabda: “Setiap anak yang dilahirkan adalah dalam keadaan bersih. Kedua-dua orang tuanya yang menjadikan Yahudi atau Nasrani atau Majusi.” (Riwayat Imam Muslim, no. 2658)

Secara khususnya tanggungjawab ibu bapa telah ditegaskan dalam Islam. Islam telah mengatur bahawa tugas memelihara dan mendidik anak-anak merupakan tanggungjawab kedua-dua ibu bapa, dan bukan

2 Muhammad Yusry Affandy Md Isa. (2022). Sudut pandang Imam al-Nawawi dalam hal tanggungjawab menyantuni keluarga berdasarkan hadith Sahih Muslim, dalam *The 8th International Prophetic Conference (SWAN 2022)*, 29–44.

hanya terhad kepada ibu atau bapa sahaja. Hal ini selari dengan sabda Nabi Muhammad SAW.

Dalam Islam, konteks tanggungjawab ibu bapa telah dibincangkan oleh ulama terdahulu. Sebagai contoh dalam hal nafkah, walaupun secara tegasnya tanggungjawab nafkah adalah di bawah tanggungjawab bapa, namun bagi anak yang telah baligh, terdapat sebahagian para fuqaha berpandangan bahawa ibu dan bapa berkongsi tanggungjawab untuk menanggung nafkah anak tersebut. Pandangan ini adalah melalui penjelasan oleh fuqaha seperti yang berikut:

Maksudnya: “Imam al-Khasaf berpendapat bahawa nafkah terhadap anak adalah ditanggung bersama-sama oleh kedua-dua ibu bapanya, iaitu kadarnya seperti berikut: 2/3 ditanggung oleh bapa, manakala 1/3 lagi ditanggung oleh ibu.”

Imam al-Khasaf berkata: Kewajipan bapa memberikan nafkah kepada anaknya adalah ketika umur anaknya belum baligh kerana ketika ini anak tersebut di bawah wilayahnya (pemantauan). Setelah anaknya sudah baligh, maka hilanglah wilayahnya ketika itu. Nafkah yang wajib diberikan kepada anaknya ialah kadar nisbah mengikut kiraan harta pusaka mereka berdua (ibu dan bapa anak tersebut).” (al-Imam ‘Ala al-Din Abi Bakr Ibn Mas’ud al-Kasaani, Badaie’ al-Sonaie’ fi Tartib al-Syaraie, Jilid 5)

Begitu jua halnya dalam keadaan apabila berlakunya perpisahan atau perceraian antara kedua-dua ibu bapa. Peranan dan tanggungjawab mereka sewajarnya tidak berakhir seperti berakhirnya hubungan suami isteri.

Sorotan terhadap kajian lepas mengetengahkan bahawa isu pengabaian hak kanak-kanak oleh ibu bapa yang telah bercerai amat menyayat hati. Konsep tanggungjawab keibubapaan bukan sahaja bersifat penyelesaian pertikaian malahan memberikan peluang dan galakan kepada pihak-pihak agar lebih bertanggungjawab terhadap anak-anak mereka meskipun selepas berpisah sebagai suami dan isteri. Antara aspek terpenting melalui konsep tanggungjawab keibubapaan ini termasuklah, secara tidak langsung, memberikan penekanan terhadap penglibatan yang berterusan terutamanya oleh golongan bapa.³ Menurut Kennedy (1991) tanggungjawab ibu bapa

3 Kaganas & Piper. (2002). Shared Parenting- a 70% Solution? *Law Journal Library*, 14(4), 365–379.

juga melibatkan pengiktirafan keperluan seseorang kanak-kanak atau anak.⁴

Beberapa kajian telah dilakukan terhadap peranan ibu bapa dalam hal melaksanakan tanggungjawab mereka untuk memberikan nafkah kepada anak-anak. Kajian oleh Badruddin dan Azizah (2013)⁵ menyatakan bahawa walaupun undang-undang Islam telah menetapkan panduan yang jelas bahawa bapa ialah pemberi nafkah yang utama, namun sehingga hari ini masih banyak kes yang dilaporkan melibatkan kecuaiannya bapa untuk melaksanakan tanggungjawab tersebut.⁶ Kajian yang dijalankan oleh Suhaizad et al., (2021)⁷ juga memberikan dapatan yang sangat jelas bahawa undang-undang Islam di Malaysia yang ditadbir oleh negeri-negeri melalui bidang kuasa mahkamah syariah memperuntukkan seksyen tertentu berkaitan dengan hak anak-anak dalam perihal nafkah. Sungguhpun begitu, masih terdapat kepincangan dan kecuaiannya oleh ibu bapa sehingga mendatangkan pengabaian kepada anak-anak sekali gus tidak menepati prinsip maqasid al-syariah. Tidak dapat dinafikan kesan perceraian antara kedua-dua ibu bapa memberikan kesan jangka panjang bukan sahaja kepada pasangan itu sendiri bahkan kepada anak-anak. Hal ini dapat dilihat dengan jelas apabila bapa tidak melaksanakan tanggungjawabnya selepas bercerai sehingga seorang ibu terpaksa memfailkan tuntutan nafkah diri anak di mahkamah syariah. Paling memeritkan apabila perintah pembayaran nafkah diputuskan oleh hakim bicara, lantaran itu terdapat segelintir bapa yang masih ingkar untuk menunaikannya akibat perasaan tidak puas hati dengan keputusan mahkamah dan sudah pasti hal ini sedikit sebanyak berpunca daripada hubungan yang tidak harmoni kedua-dua belah pihak. Isu ini dapat dilihat dalam kajian oleh Nur Zulfah dan

4 Kennedy. (1991). Parental Responsibility. *Juvenile and Family Court Journal*, 15, 129–132.

5 Badruddin Hj Ibrahim & Azizah Mohd. (2013). Hak anak terhadap nafkah dalam perundangan Islam: Sejauhmanakah bapa bertanggungjawab menanggung nafkah anaknya. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 25(2), 260–263.

6 Badruddin Hj. Ibrahim & Azizah Mohd. (2013). Hak anak terhadap nafkah dalam perundangan Islam: Sejauh manakah bapa bertanggungjawab menanggung nafkah anaknya. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 25(2), 260–262.

7 Suhaizad Saifuddin, Azizah Mat Rasid, Adibah Bahori & Mohamad Azhan Yahya. (2021). Peranan undang-undang syariah di Malaysia dalam melindungi hak kanak-kanak berdasarkan Maqasid Al-Shari'ah. *Journal of Muwafakat*, 4(1), 95, 100.

Nur Syazmawi (2020)⁸ yang mendapati bahawa terdapat golongan bapa yang masih kabur dengan tanggungjawabnya sehingga ibu kepada anak tersebut perlu mendapatkan bantuan daripada pelbagai pihak, antaranya termasuklah mahkamah syariah untuk membesarkan dan menjaga anak-anaknya.

Maka tidak dinafikan bahawa untuk mencapai matlamat kepentingan terbaik kanak-kanak, konsep tanggungjawab keibubapaan menjadi pemacu terhadap keberkesanan penyelesaian persengketaan antara ibu bapa. Kajian oleh Widding (2018)⁹ memberikan penekanan terhadap tanggungjawab keibubapaan sebagai asas kepada sistem sokongan kebajikan anak-anak yang lebih berkesan dan mencakupi aspek kesihatan dan psikologi kanak-kanak. Kajian oleh Weiner (2016)¹⁰ pula menunjukkan bahawa satu undang-undang perlu digubal bagi mewujudkan kerjasama antara ibu bapa bagi memastikan pelaksanaan tanggungjawab yang berterusan antara kedua-duanya demi kebaikan anak-anak mereka. Matlamat terbaik untuk kanak-kanak sukar untuk dicapai jika mereka tidak memberikan penekanan terhadap tanggungjawab.

Dapatan ini disokong oleh Faiz Aiman et al., (2021)¹¹ yang bersetuju terhadap tanggungjawab bersama oleh ibu bapa terutamanya yang melibatkan tuntutan penjagaan kanak-kanak di mahkamah syariah. Selain itu, kajian tersebut juga membincangkan penekanan terhadap kesignifikanan tanggungjawab bersama ibu dan bapa sebagai penyelesaian dalam pertikaian penjagaan selain keutamaan terhadap kepentingan terbaik kanak-kanak melalui runding cara (*sulh*) terutamanya dalam situasi luar jangka yang pernah berlaku di negara apabila dilanda pandemik COVID-19 dan penguatkuasaan Perintah Kawalan Pergerakan.

-
- 8 Nur Zulfah Md Salam & Nur Syazmawi Mohd Khatib. (2020). Isu tunggakan nafkah: Keperluan penubuhan bahagian sokongan keluarga (BSK). *Journal of Muwafaqat*, 3(1), 40.
 - 9 Widding, U. (2018). Parental determinism in the swedish strategy for parenting support. *Social Policy and Society*, 17(3), 486.
 - 10 Weiner, M. H. (2016). Thinking outside the custody box: Moving beyond custody law to achieve shared parenting and shared custody. *University of Illinois Law Review*, 4.
 - 11 Faiz Aiman Fadhil Adzim, Ainan Husnaa Muhammad Saifullah & Azizah Mohd. (2021). Shared parenting vs sole custody in Malaysian Shariah Courts: Lessons from COVID-19. *INSLA e-proceedings*, 4(1), 11–23.

Tuntasnya, konsep tanggungjawab keibubapaan ini bukanlah perbincangan yang terhad pada peranan ibu bapa, tanggungjawab sebagai pemberi nafkah, penetapan dasar kepentingan terbaik kanak-kanak terutamanya dari aspek emosi dan penyelesaian pertikaian penjagaan malahan menjadi perintis terhadap kesamarataan tanggungjawab ibu bapa.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini berbentuk kualitatif yang mengaplikasikan kaedah penyelidikan perpustakaan. Rujukan adalah melalui sumber dan data yang diperoleh secara kolektif melalui pembacaan dan analisis terhadap disertasi, jurnal, makalah dan buku yang membincangkan skop tanggungjawab ibu bapa, hak dan kepentingan kanak-kanak. Kajian terhadap tanggungjawab keibubapaan melalui analisis perundangan khususnya yang berkaitan dengan pascaperceraian adalah terhad. Maka kajian ini diperluas melalui kata kunci terhadap tanggungjawab keibubapaan terhadap anak-anak serta keterjaminan hak dan kepentingan kanak-kanak dalam konteks ibu bapa yang telah berpisah atau bercerai. Bagi melengkapkan kajian, pengkaji juga mengkaji dan menganalisis data yang diperoleh daripada sumber utama, antaranya termasuklah peruntukan undang-undang Akta/ Enakmen Undang Keluarga Islam Negeri, Akta/Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri, Kaedah-kaedah Mahkamah Syariah, Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia, Akta Kanak-Kanak 2001, Akta Memperbaharui (Perkahwinan dan Perceraian) 1976, *Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Act 2006* dan *Switzerland Civil Code*. Sumber ini diperoleh melalui akses portal yang telah disediakan oleh perpustakaan Universiti Kebangsaan Malaysia. Kesemua data dan kandungan ini kemudiannya dianalisis menggunakan kaedah analisis kandungan dokumen bagi menentukan maklumat yang bertepatan dengan kajian ini. Kesemua proses ini akan dilakukan secara induktif dan berulang (rekursif). Proses tersebut melibatkan pengumpulan data rujukan, pemerhatian, pertimbangan dan pentafsiran maklumat seterusnya diakhiri dengan kesimpulan atau generalisasi.

TAKRIFAN TANGGUNGJAWAB KEIBUBAAPAN DAN SEJARAH PERKEMBANGAN UNDANG-UNDANG TANGGUNGJAWAB KEIBUBAAPAN

Tanggungjawab menurut *Kamus Dewan* bermaksud “... kewajiban yang dipikul oleh seseorang, segala yang wajib ditanggung” (*Kamus Dewan Edisi Keempat*, 2015). Penulisan oleh Mohammad Ramzi (2015)¹² menyatakan bahawa takrifan ibu sebagai seorang wanita yang mengandung dan melahirkan anak, manakala bapa pula dirujuk sebagai seorang lelaki yang membolehkan anak dikandung oleh si ibu sehinggalah dia dilahirkan. Sikap keibubapaan pula ialah keyakinan dan kepercayaan terhadap fitrah, pembawaan, kemampuan, bakat dan pelbagai aspek kanak-kanak yang lain.¹³ Walau bagaimanapun, maksud dan takrifan bagi tanggungjawab keibubapaan dilihat masih agak samar dan tiada istilah yang tepat.¹⁴ Nurul Izzah et al.¹⁵ menyatakan bahawa tanggungjawab ini merupakan peranan ibu bapa untuk memastikan kebajikan dan keselamatan anak-anak sentiasa berada dalam pemerhatian dan pemantauan mereka seperti yang digariskan dalam al-Quran dan hadis.

Walaupun negara Barat telah memperkenalkan tanggungjawab keibubapaan melalui undang-undang mereka, iaitu Akta Kanak-kanak Undang-Undang Inggeris 1989 (*Children Act 1989*), namun tidak dapat disangkal bahawa Islam terlebih dahulu memberikan penekanan terhadap konsep tanggungjawab keibubapaan yang banyak dinyatakan secara tersurat dan tersirat dalam ayat al-Quran dan hadis Nabi Muhammad SAW. Hukum nafkah seorang bapa terhadap anaknya, hukum menyusu sehingga anak berusia dua tahun oleh ibu dan pelbagai lagi tanggungjawab ibu bapa disusun dengan teratur dalam kedua-dua autoriti tersebut.¹⁶

12 Mohammad Ramzi Zakaria. (2015). Kecuaian dan pengabaian kanak-kanak oleh ibu bapa: Kedudukannya di bawah Akta Kanak-kanak 2001 dan prinsip syariah. *JUUM*, 14(1), 37–50.

13 Mustafa Hj. Daud. (2004). *Pendidikan keibubapaan: Satu pengenalan ringkas*. Jabatan Pengajian Umum, Universiti Utara Malaysia. hlm 2.

14 Habibie Ibrahim et al. (2018). Peranan dan tanggungjawab ibu bapa dalam pengasuhan anak dan remaja. *Asian Social Work Journal*, 3(5), 18–24.

15 Nurul Izzah, Wafa' & Zuliza. (2019). Konsep pengabaian dan kecuai kanak-kanak oleh ibu bapa atau penjaga di Malaysia. *Malaysian Journal of Syariah and Law*, 7(1), 57–70.

16 Najwa Fudil. (2018). *Pembiayaan nafkah ibu bapa oleh wanita berkerjaya dari perspektif Islam* (Tesis Sarjana tidak diterbitkan). Universiti Malaya.

Sejarah penerimaan konsep tanggungjawab keibubapaan ini pula dikatakan dimulakan oleh negara Barat melalui undang-undang Inggeris. Pada peringkat awal, melalui Akta Kanak-Kanak Undang-Undang Inggeris 1989 (Children Act 1989) terdapat pindaan terhadap maksud dan definisi tanggungjawab ibu bapa berbanding akta sedia ada yang hanya menumpukan undang-undang berkaitan dengan ibu bapa, iaitu penjagaan, hak dan tugas ibu bapa¹⁷. Sungguh pun begitu pindaan tersebut masih tidak dapat memberikan takrifan yang tepat tentang perkara yang dimaksudkan dengan tanggungjawab keibubapaan.

Oleh yang demikian keadaannya maka wujud pelbagai pengertian terhadap tanggungjawab keibubapaan oleh ahli akademik dan perundangan sedia ada. Antaranya termasuklah penjagaan dan pengetahuan ibu bapa tentang keperluan anak, termasuk cara ibu bapa menilai tindak balas anak.¹⁸ Selain itu, tanggungjawab keibubapaan juga bermaksud tanggungjawab untuk mengekalkan hubungan yang baik antara kedua-dua ibu bapa selepas perceraian mereka. Perkara ini merupakan asas bagi memastikan hubungan tiga hala kekal dalam momentum positif.¹⁹ Penulis juga bersetuju dengan pandangan Lowe dan Douglas dalam *Bromley's Family Law* ketika memperkenalkan konsep tanggungjawab keibubapaan dalam English Child Law bahawa “*emphasises the idea that once a parent, always a parent*”.²⁰ Hakikatnya sebagai ibu bapa tiada tempoh atau had masa tugas akan berakhir. Bahkan sebaik sahaja bermula akan kekal selama-lamanya. Begitu juga dengan tanggungjawab sebagai ibu bapa yang tidak akan berakhir hanya disebabkan berlaku perceraian, perbezaan agama dan bangsa malahan tidak salah jika dikatakan tanggungjawab keibubapaan adalah untuk sepanjang hayat.²¹

17 Syahirah Abdul Shukor. (2016). Tanggungjawab ibu bapa dalam melindungi kanak-kanak menurut undang-undang Malaysia: Satu tinjauan awal. *Malaysian Journal of Syariah and Law*, 4(1). <https://doi.org/10.33102/mjssl.vol4no1.16>

18 Lidbeck, M. & Boström, P. K. (2021). I believe it's important for kids to know they have two parents': Parents' experiences of equally shared parental leave in Sweden. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(1), 413–431.

19 Scully-Hill, A. (2016). A critical evaluation of the draft children proceedings (parental responsibility) bill. *Hong Kong Law Journal*, 46(2), 387–404.

20 Ibid. hlm 390.

21 Ibid. hlm 391.

Menurut kajian oleh Herrera and Lathrop (2016)²² tanggungjawab ibu bapa didefinisikan dalam pelbagai kerangka dan tidak tertumpu secara umum seperti yang didefinisikan oleh kebanyakan negara Eropah. Di Amerika Latin misalnya, tanggungjawab ibu bapa kekal dirujuk sebagai tanggungjawab sedia ada ibu bapa. Scully-Hill (2016)²³ pula menyatakan bahawa tanggungjawab bersama ibu bapa ialah satu prinsip asas untuk ibu bapa mengekalkan tanggungjawab bersama dan hubungan terhadap anak-anak meskipun selepas perceraian. Hal ini turut disokong oleh Oti-Onyema²⁴ yang merujuk konsep tanggungjawab ibu bapa sebagai satu terma perundangan yang mempunyai hak yang khusus atau spesifik terhadap anak-anak. Rujukan kepada Seksyen 3 (1) Akta Kanak-kanak UK (UK Children Act) 1989 yang memberikan definisi tanggungjawab ibu bapa sebagai “*all the rights duties, powers, responsibilities and authority which by law a parent of a child has in relation to the child and his property,*” sebagai hak, tanggungjawab dan kuasa yang dibenarkan oleh undang-undang kepada ibu bapa terhadap hak yang berhubungan dengan kanak-kanak dan hartanya (Section 3, UK Children Act 1989). Pandangan Hakim Lord Fraser of Tullybelton pula dalam kes *Gillick v West Norfolk and Wisbech Area Health Authority* [1985] 3 All ER 402 menyatakan bahawa:

*... parental rights to control a child do not exist for the benefit of the parent. They exist for the benefit of the child and they are justified only insofar as they enable parent to perform his duties towards the child.*²⁵

Malah, sejak beberapa dekad yang lalu di negara Amerika Syarikat dan Kanada, peruntukan yang berkaitan dengan tanggungjawab keibubapaan selepas berlakunya perceraian kerap kali dipinda dan diperkenalkan

22 Herrera, M. & Lathrop, F. (2016). Parental responsibility: A comparative study of Latin American legislation. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 30(3), 274–291.

23 Scully-Hill, A. (2016). A critical evaluation of the draft children proceedings (parental responsibility) bill. *Hong Kong Law Journal*.

24 Oti-Onyema, L. A. (2020). Parental Responsibility Over Child’s Health: Dispensing With Court Proceedings In Emergency Situations. *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence*, 11(1), 170–180.

25 Dodds, M. (2002). *Parental dispute concerning children in Family Law* (Third Edition). Old Bailey Press, 125.

sebagai perundangan masa hadapan.²⁶ Sebagai tambahan peruntukan ini menjadi salah satu faktor keberkesanan penyelesaian pertikaian antara pihak-pihak dalam hal berhubung kait dengan penjagaan anak-anak. Perbincangan konsep tanggungjawab keibubapaan di negara luar banyak dibincangkan melalui penulisan ahli akademik, tesis sarjana dan pada peringkat ijazah doktor falsafah, bahkan tanggungjawab keibubapaan turut diangkat sebagai statut perundangan yang memberikan impak dan kesan terhadap sistem perundangan keluarga seperti di Australia melalui Family Law Amendment (Shared Parenting Responsibility) Act 2006. Akta ini diwujudkan hasil pindaan terhadap akta undang-undang keluarga Australia 1975 (Family Law Act 1975).²⁷ Yang menariknya, pindaan tersebut memberi penekanan terhadap tanggungjawab keibubapaan, yang disebut sebagai “*equal shared parental responsibility*”, iaitu kesamarataan perkongsian tanggungjawab keibubapaan.²⁸

Di Switzerland pula, undang-undang tanggungjawab ibu bapa atau “parental responsibility” mula dikuatkuasakan pada 1 Julai 2014. Tujuan utama pelaksanaan undang-undang ini tidak lain adalah untuk memastikan peranan serta tanggungjawab ibu bapa diutamakan, kesamarataan tanggungjawab antara ibu dan bapa, menghapuskan diskriminasi terhadap anak-anak yang lahir di luar perkahwinan serta anak-anak yang menghadapi konflik perceraian ibu dan bapa mereka.²⁹ Sebelum pindaan terhadap Swiss Civil Code, terdapat pelbagai isu berbangkit yang melibatkan peranan dan tanggungjawab keibubapaan terhadap anak-anak. Hal ini mencakupi permasalahan yang melibatkan anak luar nikah, anak-anak daripada pasangan ibu bapa yang bercerai dan diskriminasi terhadap wanita yang dianggap sebagai “*the only person who is responsible to their child*”. Diskriminasi terhadap wanita bukan sahaja terhad pada kelainan jantina, yang menyedihkan urusan tanggungjawab diletakkan di bahu mereka semata-mata. Pendek kata, apa-apa jua urusan

26 Pruet, M. K. & Difonzo, J. H. (2014). Closing the gap: Research, policy, practice, and shared parenting, *Family Court Review*, 52(2), 152–174.

27 Commonwealth of Australia, *Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Act 2006*, 2006.

28 Keogh, E., Smyth, B., & Masardo, A. (2018). Law reform for shared-time parenting after separation: Reflections from Australia. *Singapore Academy of Law Journal*, 30, SE, 518.

29 Schwenzler, I. & Keller, T. (2014). New rules on parental responsibility in Switzerland. *International Survey of Family Law*, 457.

yang melibatkan penjagaan dan pengasuhan anak, hanya ditujukan kepada kaum ibu. Perubahan mula berlaku apabila Article 296 Swiss Civil Code diwartakan dan secara simbolik merujuk keutamaan kebajikan anak-anak yang berpaksikan pada tanggungjawab kedua-dua ibu bapa mereka.³⁰ Tidak dapat dinafikan bahawa pada peringkat awal pembentukan undang-undang tersebut, pelbagai kritikan dan permasalahan yang timbul ekoran kebiasaan penjagaan anak-anak terutamanya bagi pasangan yang telah bercerai diletakkan di bawah penguasaan ibu. Malah, persetujuan untuk memikul tanggungjawab ibu bapa hanya dibenarkan oleh mahkamah apabila mencapai persetujuan antara kedua-dua pihak yang bertikai. Kesannya, bapa akan mula melepaskan tanggungjawab mereka dan keterjaminan hak anak-anak dinafikan.³¹

Secara kesimpulannya, walaupun tiada takrifan yang tepat yang dimaksudkan dengan tanggungjawab keibubapaan, hal ini tidak menghalang penetapan undang-undang yang khusus di negara Barat sebagai tanda aras kelangsungan tanggungjawab dan peranan ibu bapa terutamanya bagi pasangan yang telah bercerai. Konsep ini selari dengan keinginan dan matlamat “kepentingan terbaik kanak-kanak”.

TANGGUNGJAWAB KEIBUBAAPAN DI MALAYSIA

Dasar pembinaan negara yang maju tidak hanya tertumpu pada ekonomi dan ketenteraan yang kukuh semata-mata. Keharmonian institusi keluarga juga mempunyai peranan yang hampir penting dalam usaha membantu pembangunan negara yang mampan. Malah tidak berlebihan jika dikatakan bahawa dasar pembinaan institusi keluarga yang cemerlang, harmoni dan aman damai memberikan impak yang besar untuk membentuk negara yang maju. Keluarga yang cemerlang menjadi tunjang kepada kecemerlangan sosial, dan secara tidak langsung memberi sumbangan utama untuk melahirkan rakyat yang bertanggungjawab terhadap negara.

Keluarga yang cemerlang tentunya bermula daripada pembinaan institusi hubungan suami dan isteri yang harmoni, yang juga berlandaskan kefahaman terhadap tanggungjawab masing-masing dalam keluarga. Sejak dari awal tahun 1980-an, kajian telah menunjukkan bahawa antara faktor utama keruntuhan institusi keluarga dan kepincangan moral anak-anak

30 Ibid, hlm 458.

31 Ibid, hlm 460.

berpunca daripada krisis keluarga. Ibu bapa yang gagal menjalankan peranan dan tanggungjawabnya serta tidak amanah menjadi titik tolak keruntuhan institusi berkenaan. Ahli sosiologi, Richard E Lucas berpandangan, perkahwinan merupakan satu institusi yang terbahagi kepada dua kesan, iaitu negatif dan positif bergantung pada kualiti hubungan perkahwinan. Dapatan penyelidikannya telah menunjukkan bahawa perkahwinan yang bermasalah bukan sahaja menjejaskan tahap kesihatan, namun secara tidak langsung memberi kesan negatif kepada pasangan, anak-anak dan komuniti.³² Tidak perlu disangkal bahawa ibu bapa memainkan peranan yang amat penting dalam pembinaan sebuah institusi keluarga yang berfungsi. Perkongsian hidup mereka bermatlamat untuk mencapai keharmonian dan kesejahteraan sebuah keluarga terutamanya keluarga yang mempunyai anak-anak. Dalam fungsi keluarga, elemen yang menjadi keutamaan adalah dari segi kesepaduan yang merujuk perasaan dan emosi kasih sayang dalam sesebuah keluarga.³³

Daripada perkahwinan yang cemerlang lahirlah pasangan suami isteri yang seterusnya menjadi ibu bapa yang bertanggungjawab. Tanggungjawab ibu bapa terangkum kepada beberapa keadaan, antaranya termasuklah penyediaan nafkah makan minum, tempat tinggal, pendidikan, kesihatan dan apa-apa jua yang dapat menjamin kebajikan anak-anak. Tanggungjawab ini pada dasarnya terlaksana dengan penuh rasa empati dan simpati apabila ibu bapa ini masih dalam perkahwinan. Keadaan menjadi kusut dan pincang apabila ada dalam kalangan pasangan yang berkahwin menamatkan hubungan sebagai suami isteri dengan perceraian. Fungsi dan tanggungjawab sebagai suami dan isteri akan berakhir, namun tanggungjawab keibubapaan sudah pasti tidak akan terhenti.³⁴ Menyentuh tentang tanggungjawab keibubapaan di Malaysia pula, tiada undang-undang khusus yang mencakupi peruntukan tanggungjawab keibubapaan.³⁵ Akta Kanak-Kanak 2001 (Akta 611) yang dikuatkuasakan pada 1 Ogos

32 Is'haq Ibrahim, Abdul Rashid Abdul Aziz, Nurun Najihah Musa, Nur Ain Mustafar & Nur Kareelawati Abd Karim. (2020). *Kerangka konsep keluarga malaysia dalam pengurusan konflik rumahtangga*, 175–182. Fakulti Kepimpinan dan Pengurusan, Universiti Sains Islam Malaysia.

33 Amran Hassan, Fatimah Yusooif & Khadijah Alavi. (2014). Pengaruh faktor and kesepaduan (kefungsian keluarga) dan kemahiran keibubapaan terhadap kesejahteraan psikologi dalam kalangan ibu bapa dan anak. *Sains Humanika*, 3(1), 99.

34 Lauroba, E. (2014). The effects of divorce on children. *International Journal of Legal Information*, 42(1), 57.

35 Supra, Syahirah Abdul Shukor

2001 misalnya diwujudkan bagi tujuan perlindungan kanak-kanak. Akta ini diwujudkan hasil pemansuhan akta-akta terdahulu, iaitu Akta Kanak-kanak dan Orang Muda, Akta Mahkamah Juvana 1947, Akta Perlindungan Wanita dan Gadis 1973 dan Akta Perlindungan Kanak-kanak pada 1991. Akta 611 ini ialah:

Suatu Akta untuk menyatukan dan meminda undang-undang yang berhubungan dengan pemeliharaan, perlindungan dan pemulihan kanak-kanak dan untuk mengadakan peruntukan bagi perkara-perkara yang berkaitan dan bersampingan dengannya.

Selain tumpuan terhadap pelbagai kepentingan dan kebajikan kanak-kanak diurus tadbir dalam Akta 611 tersebut, tugas dan tanggungjawab ibu bapa serta penjaga juga sedikit sebanyak dinyatakan demi kesejahteraan anak-anak. Seksyen 2 Bahagian Tafsiran mentafsirkan “anggota keluarga” termasuklah ibu atau bapa atau penjaga, atau seseorang anggota keluarga luas, yang merupakan seorang anggota rumah. “Penjaga” pula ditafsirkan sebagai seseorang yang berhubung dengan seseorang kanak-kanak, termasuklah mana-mana orang yang, pada pendapat Mahkamah bagi Kanak-kanak yang mengambil perhatian tentang apa-apa kes yang berhubungan dengan kanak-kanak itu atau yang melibatkan kanak-kanak itu, sedang mempunyai penjagaan atau kawalan terhadap kanak-kanak itu.³⁶ Dalam perihal penjagaan dan kewajipan ibu bapa mahupun penjaga bagi kanak-kanak, Seksyen 28 dan Seksyen 29 Akta 611 tersebut memperuntukkan kewajipan bagi ibu bapa dan penjaga atau pengasuh kanak-kanak yang memainkan peranan penting untuk melaporkan kepada pihak Pelindung.³⁷ Jika didapati terdapat alasan yang munasabah bahawa kanak-kanak itu telah dcederakan dari segi fizikal atau emosi akibat teraniaya, terabai, terbuang atau terdedah, atau teraniaya dari segi seks. Sungguhpun begitu, Akta 611 tersebut masih “senyap” terhadap tanggungjawab ibu bapa secara keseluruhannya kerana keutamaan dan tumpuan Akta 611 tersebut melibatkan tatacara perbicaraan bagi pesalah

36 Seksyen 2, Akta Kanak-Kanak Tahun 2001.

37 Pelindung berdasarkan seksyen 2 Akta Kanak-kanak Tahun 2001 ertinya- a) Ketua Pengarah b) Timbalan Ketua Pengarah c) seorang Pengarah Bahagian bagi Kebajikan Masyarakat, Jabatan Kebajikan Masyarakat d) Pengarah Kebajikan Masyarakat Negeri bagi setiap Negeri e) mana-mana Pegawai Kebajikan Masyarakat yang dilantik di bawah Seksyen 8.

jenayah kanak-kanak, hukuman pengabaian terhadap kanak-kanak serta beberapa aspek penting berhubung dengan undang-undang Mahkamah bagi kanak-kanak. Akta 611 tersebut juga, tidak memberikan takrifan tepat terhadap tanggungjawab keibubapaan.³⁸

Kajian oleh Syahirah (2016) membincangkan tanggungjawab ibu bapa melalui dua aspek. Pertama, aspek undang-undang secara umum dan kedua, tanggungjawab ibu bapa terhadap pendidikan dan disiplin anak-anak di sekolah. Melalui dapatan kajian tersebut, penulis menyatakan bahawa dengan mewujudkan undang-undang tanggungjawab ibu bapa seharusnya dilihat sebagai satu langkah yang bukan sahaja memberikan kesedaran kepada ibu bapa tetapi pada masa yang sama melindungi kebajikan anak-anak. Dasar Keluarga Negara yang telah dilancarkan oleh kerajaan Malaysia pada akhir tahun 2010 diharap agar terus proaktif dalam usaha memantapkan polisi dan panduan kepada ibu bapa, kanak-kanak dan keluarga.

Dalam konteks tanggungjawab keibubapaan selepas perceraian pula, negara Barat seperti Australia dan Belanda merupakan antara negara yang telah memperbaharui undang-undang keluarga. Kajian oleh Nielsen (2014)³⁹ menemukan bahawa perubahan dasar undang-undang keluarga yang mengetengahkan konsep tanggungjawab bersama oleh ibu bapa telah memberikan dapatan yang lebih baik terhadap sikap, emosi dan tingkah laku kanak-kanak. Begitu juga dengan dapatan kajian oleh Spruijt dan Duindam (2008)⁴⁰ mendapati bahawa perubahan terhadap undang-undang keluarga telah membawa pembaharuan terhadap penerima perkongsian penjagaan anak-anak oleh pasangan yang bercerai sejak Januari 1998.

Kajian dan perubahan telah dibuat terhadap undang-undang sedia ada di negara tersebut bagi memberikan pilihan kepada pihak perundangan negara untuk mengekalkan undang-undang sedia ada, iaitu jagaan berasingan (*sole-custody*) atau mempraktikkan jagaan bersama, penjaga bersama, perkongsian jagaan dan perkongsian tempat tinggal. Di negara

38 Ibid.

39 Nielsen, L. (2014). Shared physical custody: Summary of 40 studies on outcomes for children. *Journal of Divorce and Remarriage*, 55(8), 613.

40 Spruijt, E. & Duindam, V. (2008). Joint physical custody in The Netherlands and the well-being of children. *Journal of Divorce and Remarriage* (Utrecht University, 2008) from emotional, legal, and empirical points of view. In the Netherlands between 1998 and 2008, joint physical custody after divorce (when children actually have shared residences (hlm. 65).

luar, konsep *joint custody*, *shared parenting*, *co-parenting* dan *shared custody* menghasilkan kajian ilmiah terhadap kepentingan terbaik anak-anak selepas perceraian dan kelangsungan tanggungjawab ibu bapa terhadap anak-anak mereka.

Kajian oleh Roslina (2010) menghuraikan konsep tanggungjawab keibubapaan sebagai kedua-dua ibu dan bapa mengekalkan peranan mereka sebagai ibu bapa. Tanggungjawab ibu bapa wujud dalam aspek penjagaan fizikal dan membuat keputusan dalam penyusunan masa untuk anak-anak meluangkan masa di salah satu rumah ibu bapa mereka selepas perceraian.⁴¹ Aspek lain yang diketengahkan melalui konsep tersebut ialah perkongsian tanggungjawab yang merangkumi empat ciri utama, iaitu pengasuhan kanak-kanak, urusan rumah tangga, penyediaan nafkah dan masa bersama-sama ibu dan bapa. Selain itu, konsep perkongsian keibubapaan dan penjagaan berasingan adalah selaras dengan hak ibu bapa untuk mendapatkan lawatan.⁴²

Kajian oleh Faiz Aiman et al. (2021) menghasilkan dapatan bahawa terma perkongsian tanggungjawab keibubapaan adalah melalui rujukan kepada Duhaime's Law Dictionary sebagai:

*... situation where a child spends an equal amount of time in the care and home of each of two separated parents, and the parents share the legal rights in regards to the child.*⁴³

Berdasarkan definisi yang dikemukakan, dapatlah dirumuskan bahawa maksud tanggungjawab keibubapaan ialah perkongsian penjagaan dan tempat tinggal yang diperoleh secara sama rata bukan sahaja oleh anak-anak bahkan ibu bapa di sisi undang-undang. Dari sudut pemahaman sosial secara lebih meluas, tanggungjawab keibubapaan melibatkan penglibatan

41 Roslina Che Soh. (2010). Shared parenting as an interpretation of the best interest of the child in custody disputes: What Malaysian may learn from the Australian Experience, *Seminar Undang-undang dan Kanak-kanak UNISZA & Institut Social Malaysia*, Kuala Lumpur, 2010.

42 Suzana Ali, Roslina Che Soh, & Najibah Mohd Zain. (2017). Application of shared parenting in Malaysia: Appraising the Australian experience. *Journal of Social Science & Humanities*, 25 (s), 299.

43 Faiz Aiman Fadhil Adzim, Ainan Husnaa Muhammad Saifullah & Azizah Mohd. (2021). Shared parenting vs sole custody in Malaysian Shariah Courts: Lessons from COVID-19. *INSLA e-proceedings*, 4(1), 11–23.

bersama ibu bapa dalam penjagaan anak dan peranan serta tanggungjawab sebagai penjaga.

DAPATAN KAJIAN DAN CADANGAN

Istilah perkongsian tanggungjawab keibubapaan baru diperkenalkan di Malaysia, terutamanya dalam isu penjagaan kanak-kanak. Meskipun begitu, di negara luar yang sudah mula mempraktikkan penjagaan bersama, terma ini tidak lagi asing kerana menitikberatkan isu tanggungjawab keibubapaan bagi pasangan yang telah bercerai. Pakar psikologi memberikan definisi tanggungjawab keibubapaan sebagai “*the support and solidarity between adults responsible for the joint care of children.*” Bagi *non-attorney professionals* atau non praktisan undang-undang, terma *shared parenting* merujuk sikap dan sifat ibu bapa, komitmen yang berterusan dan penglibatan dalam aspek menyeluruh bagi tumbesaran anak-anak mereka.⁴⁴

Dari sudut perundangan undang-undang syariah di Malaysia pula, sama ada melalui Akta/Enakmen Undang-undang Keluarga Islam di Malaysia yang diaplikasikan di mahkamah syariah, tiada panduan yang khusus berkenaan dengan tanggungjawab keibubapaan. Sorotan terhadap kajian yang dinyatakan di atas merungkaikan perspektif yang positif bahawa tanggungjawab keibubapaan yang dipraktikkan secara bersama memberikan impak harmoni terhadap kebaikan anak-anak di samping keterjaminan ibu bapa melaksanakan tanggungjawab masing-masing selepas perceraian. Oleh itu, adalah wajar satu kerangka perundangan keluarga di Malaysia dibentuk secara dasar dan terperinci berkenaan dengan undang-undang tanggungjawab keibubapaan.

Selain pindaan terhadap peruntukan undang-undang keluarga sedia ada, pengkaji juga berpendapat bahawa apabila terdapat sesuatu kes yang melibatkan kanak-kanak dan ibu bapa, para hakim yang arif dan bijaksana hendaklah lebih terkehadapan untuk memutuskan kes yang berhubung kait dengan kepentingan kanak-kanak dan kelangsungan tanggungjawab ibu bapa selepas perceraian. Selain penekanan terhadap hukuman bagi ibu bapa yang cuai, keutamaan mesti diberikan terhadap tanggungjawab ibu

44 Weiner, M. H. (2016). Thinking outside the custody box: Moving beyond custody law to achieve shared parenting and shared custody. *University of Illinois Law Review* 4, 1549.

bapa kepada anak-anak. Peruntukan undang-undang sedia ada didapati tidak memberikan panduan yang jelas kepada para hakim untuk membuat keputusan dan perintah yang tegas terhadap tanggungjawab ibu bapa. Seksyen 82 Enakmen Undang-undang Keluarga Islam Negeri Selangor Tahun 2003 memperuntukkan individu yang berhak terhadap penjagaan kanak-kanak. Seksyen 83 Enakmen yang sama pula memperincikan peruntukan berkenaan kelayakan pihak yang diberikan hak penjagaan. Ironinya, pada bahagian VII Bab Penjagaan dalam Enakmen tersebut, tiada peruntukan khusus berkenaan dengan tanggungjawab ibu bapa atau penjaga yang diberikan hak penjagaan. Maka makalah ini mencadangkan agar satu garis panduan atau peruntukan yang khusus diadakan supaya tanggungjawab ibu bapa terhadap anak-anak mereka menjadi inti pati dalam bentuk perundangan bertulis yang dapat dikuatkuasakan di mahkamah.

KESIMPULAN

Berdasarkan perbincangan di atas dapatlah difahami dengan jelas bahawa apa-apa jua perkara dalam isu tanggungjawab keibubapaan, kebajikan dan kepentingan kanak-kanak ialah keutamaan mahkamah. Sungguh pun begitu matlamat ini tidak dapat dicapai jika pihak ibu bapa tidak memainkan peranan yang penting demi kelangsungan kebajikan kanak-kanak tersebut. Isu pengabaian, hak dan keselamatan kanak-kanak sering merenggut perasaan terutamanya apabila berada dalam kelompok keluarga yang berpecah belah. Kesan perceraian memberikan impak yang sangat besar terhadap perkembangan mental, fizikal dan emosi mereka. Sungguhpun begitu, adalah menjadi kewajipan semua pihak terutamanya ibu bapa untuk memastikan kanak-kanak ini dapat menjalani kehidupan mereka seperti biasa. Adalah menjadi harapan yang besar agar perubahan dalam sistem perundangan terutamanya dapat memberikan panduan yang jelas agar tanggungjawab keibubapaan menjadi perintis penyelesaian terhadap pengabaian hak kanak-kanak.

PENGHARGAAN

Kajian ini tidak menerima sebarang geran khusus daripada mana-mana agensi pendanaan.

RUJUKAN

- Abdul Rashid Abdul Aziz, Nurun Najihah Musa, Nur Ain Mustafar, Nur Kareelawati Abd Karim & Is'haq Ibrahim. (2020). *Kerangka konsep keluarga malaysia dalam pengurusan konflik rumahtangga*. USIM Research Repository System.
- Al-Imam 'Ala al-Din Abi Bakr Ibn Mas'ud al-Kasaani, Badaie' al-Sonaie' fi Tartib al-Syaraie, Jilid 5.
- Amran Hassan, Fatimah Yusooif & Khadijah Alavi. (2014). Pengaruh faktor and kesepaduan (kefungsian keluarga) dan kemahiran keibubapaan terhadap kesejahteraan psikologi dalam kalangan ibu bapa dan anak. *Sains Humanika*, 3(1), 99. <https://doi.org/10.11113/sh.v3n1.532>
- Badruddin Ibrahim & Azizah Mohd. (2013). Hak anak terhadap nafkah dalam perundangan Islam: Sejauh manakah bapa bertanggungjawab menanggung nafkah anaknya. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 25(2), 255–272.
- Common Wealth of Australia. *Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Act 2006*, 2006.
- Mustafa Hj. Daud. (2004) Pendidikan keibubapaan: Satu pengenalan ringkas. In Seminar Antarabangsa Nilai dalam Komuniti Pasca Modenisme (SIVIC 2004), 4-6 September 2004, Hotel City Bayview Langkawi. (Unpublished).
- Dodds, M. (2002). Parental dispute concerning children. In *Family Law*, 125. Third Edit. Old Bailey Press.
- Dr. Muhammad Yusry Affandy bin Md Isa. Sudut pandang Imam al-Nawawi dalam hal tanggungjawab menyantuni keluarga berdasarkan Hadith Sahih Muslim. In The 8th International Prophetic Conference (SWAN 2022), 29–44, 2022.
- Faiz Aiman Fadhil Adzim, Ainan Husnaa Muhammad Saifullah & Azizah Mohd. Shared parenting vs sole custody in Malaysian Shariah Courts: Lessons from COVID-19." *INSLA e-proceedings* 4, no. 1 (2021): 11–23.
- Faktor, Pengaruh, and Kesepaduan Kefungsian. (2014). Pengaruh faktor kesepaduan (kefungsian keluarga) dan kemahiran keibubapaan terhadap kesejahteraan psikologi dalam kalangan ibu bapa dan anak. *Sains Humanika*, 3(1), 99–105.
- Herrera, M. & Lathrop, F. (2016). Parental responsibility: A comparative study of Latin American Legislation. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 30(3), 274–291.
- <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/kes-dera-libat-ibu-bapa-kandung-paling-tinggi-281019>
- <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/pesuruhjaya-kanakkanak-pastikan-hak-kebajikan-mereka-terjamin-402576>
- Ibrahim, Habibie, Mazni Mustapha, Joki Perdani Sawai, Nurul Hudani Md Nawawi, & Puteri Hayati Megat Ahmad. (2018). Peranan dan tanggungjawab ibu bapa dalam pengasuhan anak dan remaja. *Asian Social Work Journal*, 3(5), 18–24.

- Kaganas, F. & Piper, C. (2002). Shared Parenting- a 70% Solution? *Law Journal Library*, 14(4) 365–379.
- Kamus Dewan Edisi Keempat. (2015). Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kennedy, R. (1991). Parental Responsibility. *Juvenile and Family Court Journal*, 15, 129–132.
- Keogh, E, Smyth, B., & Masardo, A. (2018). Law reform for shared-time parenting after separation: Reflections from Australia. *Singapore Academy of Law Journal*, 30, no. SE, 518–544.
- Lauroba, E. (2014). The effects of divorce on children. *International Journal of Legal Information*, 42(1), 55–66.
- Lidbeck, M, & Boström, P. K. (2021). I believe it's important for kids to know they have two parents: Parents' experiences of equally shared parental leave in Sweden. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(1), 413–431.
- Najwa Binti Fudil. (2018). Pembiayaan nafkah ibu bapa oleh wanita berkerjaya dari perspektif Islam. Universiti Malaya. http://journal.stainkudus.ac.id/index.php/equilibrium/article/view/1268/1127%0Ahttp://publicacoes.cardiol.br/portal/ijcs/portugues/2018/v3103/pdf/3103009.pdf%0Ahttp://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0121-75772018000200067&lng=en&tlng=
- Nielsen, L. (2014). Shared physical custody: Summary of 40 studies on outcomes for children. *Journal of Divorce and Remarriage*, 55(8), 613–635.
- Nur Zulfah Md Abdul Salam & Nur Syazmawi Mohd Khatib. (2020). Isu tunggakan nafkah: Keperluan penubuhan bahagian sokongan keluarga (BSK). *Journal of Muwafaqat*, 3(1), 38–51.
- Nurul Izzah, Wafa' & Zuliza. (2019). Konsep pengabaian dan kecuiaan kanak-kanak oleh ibu bapa atau penjaga di Malaysia. *Malaysian Journal of Syariah and Law*, 7(1), 57–70.
- Oti-Onyema, L. A. (2020). Parental responsibility over child's health: Dispensing with court proceedings in emergency situations. *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence*, 11(1), 170–180.
- Pruett, M. K. & Difonzo, J. H. (2014). Closing the gap: Research, policy, practice, and shared parenting. *Family Court Review*, 52(2), 152–174.
- Scbwenzer, I. & Keller, T. (2014). New rules on parental responsibility in Switzerland. *International Survey of Family Law*, 457–470.
- Scully-Hill, A. (2016). A critical evaluation of the draft children proceedings (parental responsibility) bill. *Hong Kong Law Journal*, 46(2), 387–404.
- Soh, Roslina Che. (2010). Shared parenting as an interpretation of the best interest of the child in custody disputes: What Malaysian may learn from the Australian experience. In *Seminar Undang-Undang Dan Kanak-Kanak UNISZA & Institut Social Malaysia*. Kuala Lumpur, 2010.
- Spruijt, E, & Duindam, V. (2008). Joint physical custody in The Netherlands and the well-being of children. *Journal of Divorce and Remarriage*. Utrecht University.

- Suhaizad Saifuddin, Azizah Mat Rasid, Adibah Bahori & Mohamad Azhan Yahya. (2021). Peranan undang-undang syariah di Malaysia dalam melindungi hak kanak-kanak berdasarkan Maqasid Al-Shari'ah. *Journal of Muwafakat*, 4(1), 95–100.
- Suzana Ali, Roslina Che Soh, & Najibah Mohd Zain. (2017). Application of shared parenting in Malaysia: Appraising the Australian experience. *Journal of Social Science & Humanities*, 25(S), 299.
- Syahirah Abdul Shukor. (2016). Tanggungjawab ibu bapa dalam melindungi kanak-kanak menurut undang-undang Malaysia: Satu tinjauan awal. *Malaysian Journal of Syariah and Law*, 4(1) 1–10. <https://doi.org/10.33102/mjssl.vol4no1.16>
- Weiner, M. H. (2016). Thinking outside the custody box: Moving beyond custody law to achieve shared parenting and shared custody. *University of Illinois Law Review*, 4, 1535–1579. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2668368>
- Widding, U. (2018). Parental determinism in the Swedish strategy for parenting support. *Social Policy and Society*, 17(3), 486.
- Mohammad Ramzi Zakaria. (2015). Kecuaian dan pengabaian kanak-kanak oleh ibu bapa: Kedudukannya di bawah akta kanak-kanak 2001 dan prinsip syariah. *JUUM*, 14(1), 37–50. [http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/the_journal_of_individual_psychology/v070/70.1.garza.html%0Ahttp://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61132-6](http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/the_journal_of_individual_psychology/v070/70.1.garza.html%0Ahttp://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61132-6)